

TIPOLOXÍA DE HÓRREOS NA COMARCA DO EUME

Ana Geda Uzal

1.1 PRÓLOGO

Este artigo que hoxe temos entre as mans está baseado nun traballo sobre os hórreos galegos, recollido do noso camiñar por toda Galicia. Neste traballo percíbense dúas partes. Unha que dá a liña argumental e que é: a clasificación dos hórreos de Galicia segundo a súa arquitectura, forma e materiais reflectida de forma clara e velada mediante patróns, planos e ilustracións dos mesmos. A outra fai referencia á importancia histórica do hórreo e á súa correlación coa arquitectura popular. Por iso no seu desenvolvemento fomos aproveitando os temas que nos pareceron necesarios para aclarar conceptos e fomos enlazándoos para reducilos a un eixe principal; Unha Catalogación dos Hórreos de Galicia.

Nos non tentamos formular respostas senón un coñecemento histórico de apoio do acto proxectado das edificacións adxectivas relacionadas co soporte agrícola e gandeiro que nos axudou a comprender o porqué de determinadas solucións, a súa continuidade e ruptura, a súa aceptación ou rexeitamento motivados por demandas de orde funcional, vital, espiritual ou cultural, case coma limitadores condicionantes que conduciron a esclarecer tales expresións construídas.

Este artigo supón un alto no camiño na Comarca do Eume: Cabanas, A Capela, Monfero, Pontedeume e Pontes de García Rodríguez; ao longo do cal faremos referencia á tipoloxía dos hórreos nesta comarca e arredores, expoñendo a súa localización e características constructivas.

1.2 INTRODUCCIÓN

O hórreo é unha edificación erixida para secar e/ou preservar os produtos da colleita evitando a humidade, illado do chan e dos roedores.

Xenericamente encontrámolo nas proximidades da eira, lugar onde se separa a palla do grao, aínda que noutros casos, por necesidades do espazo, sitúase máis afastado desta ou da casa vivenda.

Nembargantes, sempre estará nun lugar perfectamente ventilado que soe ser a zona máis despexada e elevada da que dispón o campesiño, orientado nunha determinada dirección cunha

altura conveniente con sinxelo acceso, nun terreo próximo ou nunha leira. Non debe estar unido a ningunha construción nin vivenda, nin tampouco quedar encerrado entre varias construcións, sendo máis aconsellábeis os lugares sobre elevacións afastadas aínda que algo arredadas da casa.

Na configuración da paisaxe galega, na súa humanización, o hórreo é un elemento de gran importancia. É xa case tópico falar do carácter especial que os hórreos dan á paisaxe, pero o certo é que estas construcións teñen unhas características específicas en Galicia; abundan de tal xeito que se podería dicir que cada casa ten o seu hórreo propio. Por suposto, existen variacións dunhas zonas a outras en relación coa frecuencia da súa aparición, mesmo no leste de Ourense e sur de Lugo é difícil atopar un hórreo, así como en certas zonas de montaña.

Os hórreos galegos non están concebidos coma despensas, senón que teñen unha finalidade específica: gardar, desecar e conservar o millo, de aí a identificación do hórreo galego coma "**celeiro especializado**". Aínda que hoxe se utilizan tamén para gardar outros produtos; a forma rectangular, as aberturas de ventilación, a súa orientación, etc, son características que se unen e compaxinan para poder cumprir, de maneira efectiva.

A función de madurar o millo é unha necesidade proveniente do feito de que o mesmo se recolle sen completar o seu ciclo, o que unido ao clima húmido da rexión, fai preciso contar cun sistema que acade esa maduración malia as condicións naturais pouco favorábeis.

Entón, unha vez recollidas as mazarocas, de ordinario, cun grao de humidade elevado sepáranse dos tallos no campo e recóllense en cestas ou ben cúrtanse as canas de millo sen separar previamente as mazarocas (disporanse en "medas" na eira durante uns días). En ámbolos dous casos procédeuse á "esfolla" e seguidamente depositaranse no hórreo. As mazarocas colócanse cada certa distancia e coincidindo cos claros vanse colocando unhas táboas e despois destas perpendicularmente ás mesmas colócanse filas de mazarocas ata o teito.

Se nos esquecemos da importancia funcional que desenvolven, aínda nos quedaría a súa forma, o seu espacio, volume e colorido, así como as súas características constructivas e arquitectónicas. Calquera delas sería motivo máis que suficiente para dedicarlle un amplo apartado neste traballo, xa que non debemos esquecer que o hórreo xorde como resposta a unhas necesidades moi concretas que determinan claramente as súas principais características, pero sempre adaptándose ao labrego, aos medios e materiais que se atopan no contorno. Todo isto dará lugar a unha serie de variacións nas formas entre unhas comarcas e outras ou entre uns municipios e outros, xerándose áreas intermedias de tránsito, de interferencia de influencias.

Pero non só existen hórreos en Galicia, senón nalgunhas outras zonas da península Ibérica, coma o norte de Portugal, Asturias, León, e todo o norte ata os Pirineos, e mesmo en terras tan afastadas coma Hungría, Cáucaso, Formosa, Países Escandinavos, Suíza, Romanía...

Respecto á súa forma, en cada unha das rexións citadas adquire diversos nomes: En Portugal espigueiro-palleiros; en Galicia cabaceiro-canasteiro-orro-horrus; en Cantabria garayas; no País Vasco garaixes; en Navarra garais.

Na actualidade unicamente mantense en Asturias e Galicia, nas outras zonas, perdida a súa funcionalidade pola que foron construídos desapareceron; tal é o caso do noroeste de Palencia (No val de Mena en Burgos, documentados en plena Idade Media, coma caso especial, posto que non é unha zona de millo) e a maior parte de Cantabria.

1.3 UN ANACO DE HISTORIA

Ningunha outra mostra da arquitectura popular foi obxecto de atención, no que respecta a estudos, coma o hórreo; o tema da súa orixe foi un dos máis discutidos e que máis hipóteses xerou.

1.3.1 Teorías sobre a súa orixe

A orixe do hórreo non está clara; hipóteses e teorías sucédense pero o problema segue suscitado. Para darmos unha visión de esta cuestión, expoñeremos algunhas hipóteses sobre ela de maneira sintetizada.

E. Frankowski foi o primeiro investigador que abordou o estudio do hórreo dende unha perspectiva ampla e científica que publica en 1918 Hórreos e Palafitos da Península Ibérica; xa no título do seu libro pódese albiscar que ve o hórreo coma unha supervivencia das construcións palafíticas de madeira, baseándose no feito de que ámbalas dúas se apoian sobre esteos, chegando a afirmar na súa obra:

"Os hórreos de Asturias, Galicia, Provincias Vascongadas e Portugal, deben ser considerados coma reliquias de tempos moi afastados, cando nestas terras reina - ba a construción palafítica de madeira.

Nas vivendas populares destas comarcas encontrámonos os trazos patrimoniais da procedencia das construcións Palafíticas. En apoio de nosa suposición poden servir as indicacións da probábel existencia de construcións de Palafitos na arte rupestre do habitante prehistórico da península Ibérica".

A teoría que defendeu foi a de orixe palafítica, fundamentando as súas afirmacións en referencias de autores que recompilaron lendas populares sobre as cidades lacustres somerxidas.

A teoría de Frankowski chega a ter influencia sobre etnólogos e historiadores da época e posteriores, por exemplo, outro autor, Torres Balbás (1933) que, anque non acepta a teses anterior,

presenta unha propia a cal obsérvase moi influenciada pola de Frankowski; segundo el derivan dunha primitiva vivenda, en xeral circular, duns homes da prehistoria que se asentaron nas marxes dos ríos, e escribe:

"O hórreo primitivo sería a primeira vivenda de forma circular xeralmente, que se asentou nas marxes dos ríos coma lugar de refuxio da comunidade prehistórica e que despois levantou sobre estacas para defenderse das inundacións e dos ataques das feras".

Nembargantes, escavacións posteriores desestimaron a **teoría palafítica**.

Hoxe en día cobra maior forza a **hipótese neolítica**, ao parecer na agricultura alá polo ano 10.000 antes de Cristo, o hórreo xurdiu coma consecuencia da necesidade de almacenar produtos da colleita. A Dra., González Serrano, na súa obra Historia da Arquitectura Española, di:

"Estes celeiros construíronse sobre estacas verticais co fin de protexer os grans e as sementes neles almacenados da humidade e dos roedores. Trasunto en pedra do que foron estes primitivos silos, son os actuais hórreos galegos e asturianos e as "grayas" vascas que seguen sendo, esencialmente, almacéns agrícolas da España húmida".

Para o profesor Gómez-Tabanera na súa obra Estructuras Palafíticas e Arquetipos culturais, a orixe do hórreo puido coincidir cun ciclo pluviométrico extraordinariamente elevado ao que se viu sometido Europa a mediados do primeiro milenio antes de Cristo. Coma consecuencia disto a gandería veuse afectada por enfermidades articulares, e cita:

"Evolucionaron entón as formas de vida cara a agricultura incrementándose o cultivo de certas gramíneas, leguminosas e outras plantas de interese económico (liño, cânabo, etc...). E entón cando se esixe o almacenamento ensilado de posíbeis excedentes agrícolas, protexéndoos da humidade ambiental."

A **hipótese romana** ven avalada pola raíz latina do termo hórreo, horreum, así como de moitos dos seus compoñentes estruturais: Pegollo- pegulus, trabe- trabe, liño- lignus... nomenclatura do hórreo asturiano, que se toma de Jovellanos dos seus Diarios, onde cita:

"...que ditos hórreo son supervivencia dos romanos demóstrao a nomenclatura dos seus diversos elementos, que en Asturias non é mais que a traducción ao bable da terminoloxía latina..."

e a Historia Natural de Plinio no que escribe:

"...celeiros construídos sobre pés dereitos para facilitar a ventilación".

Máis o propio Xovellanos foi o primeiro en concluír que anque a nomenclatura era na súa totalidade derivada do latín, atribuíulle a súa orixe ás épocas prerromanas. Os escritores asturianos coinciden en xeral en supor a existencia do hórreo asturiano en tempos anteriores á colonización romana. Un deles, o que máis interese lle adicou, Constantino Cabal, afirma: "*Roma áchao na España Citerior*" e V. Palacio Gros completa estas afirmacións engadindo:

"Nos escritores latinos abundan alusións aos hórreos, coma construcións de onde se pon o gran, pero non parece que súa forma fose semellante nin parecida a do hórreo asturiano. Os romanos ao chegar a Asturias deron o nome horreum as construcións que, anque diferentes na súa forma, tiñan a mesma aplicación que a usada en Italia".

Concluindo, os romanos encontraron o hórreo na España Citerior, adoptárono coma celei-ro polas súas vantaxes para rexións húmidas, perfeccionárono, déronlle nomes latinos aos seus elementos, pero non o introduciron na rexión, xa existía con anterioridade.

Mentres, X. Dias, E. Veiga de Oliveira e F. Galhano (1961) formulan a chamada **hipótese suévia** a partir dunha furna funeraria alemana da Idade do Bronce (Oblowitz, Lavemburgo, Pomerania).

A forma desta furna aseméllase á maior parte dos hórreos galego-portugueses: rectangular alargada, erguida sobre catro pés e, por enriba destes, o que poderían ser os tornarratos.

Fundamentada na chegada dos suevos e no seu asentamento (século V), encontráronse cunha cultura agraria onde o cultivo do cereal era moi importante e conseguiron grandes progresos constituíndo un "complexo agrario" con importantes contribucións á técnica agrícola, no cal inclúese o hórreo. A conclusión dos etnógrafos é que, se ben na zoa non existían hórreos de planta redonda e de corpo entretecido de ramas para almacenar o gran, os suevos introduciron o modelo rectangular.

Esta hipótese é acollida receptivamente polas súas formulacións innovadora e máis fundamentada no senso de integrar datos de carácter arqueolóxico, histórico e etnolóxico, pero existen certas cuestións sobre as que se sustenta (nas que non entraremos) as cales non quedan claras e suscitan certos problemas.

Para rematar, a **hipótese anecdótica** que se formula Alfonso Igrexas no seu libro de hórreos, baseándose nunha praga de roedores ocorrida durante a romanización e referida por Don Xulio Caro Baroja na obra Pobos do Norte onde cita:

"Sería esta terrible praga de roedores unha das causas que obrigarón aos agricultores daquelas épocas a edificar os primeiros hórreos, con seus pegollos, mudas e tornarratos na zona de Asturias e Galicia."

Estas hipóteses representan unha mostra das existentes e en todas elas poñen de manifesto unha gran variedade de criterios que non deixan clara nin establecida a orixe do hórreo.

1.3.2 Recesión histórica

"... supra terram granaria in agro quidam sublimia faciunt, ut in Hispania citeriore et in Apulia quidam, quae non solum a lateribus per fenestras, ser etiam subtus a solo ventus refrigerare possit."
(Varron, De re rustica, Lib. I, C. LVII)

Este fragmento foi a primeira referencia escrita sobre o hórreo ibérico. Achámola na obra De re rustica, de Marco Terencio Varron, escrita no século I a. de XC., ao falar dos modos de conservar o gran dos distintos cereais, Varron distingue tres tipos de celeiros, un dos cales o describe nos seguintes termos:

"... outros constrúen nos seus campos uns celeiros suspendidos como na Hispania citerior, nos que o ar no soamente penetra polas ventás, senón tamén por debaixo do piso". Esta imaxe corresponde con gran exactitude a boa parte dos nosos hórreos actuais, e coincide tamén con algunha outra descrición, como a do naturista Cayo Plinio Segundo, quen di: *"Noutros lugares, pola contra, constrúen os seus celeiros de madeira, suspendidos sobre pés, preferindo deixar que o ar sobre polos lados e aínda por baixo..."*, o a de Lucio Junio Modesto Columela: *"Pero nós, vivindo en rexións de abundante humidade, aprobamos mellor o hórreo pénsil, que descansa sobre soportes..."*, ámbalas dúas recollidas por I. Martínez Rodríguez.

Tamén da época romana, outros autores coma Vitubio e Virgilio nos dan descricións dos celeiros da época. Segundo o profesor Rodríguez Fernández a cita máis antiga sobre o hórreo corresponde ao 15 de setembro do ano 800. No seu traballo O Hórreo na Diplomática Medieval Asturiana no latín (século VIII- XIII) escribe:

"O abade Vitulo e seu parente presvitero Ervigio fundan o Monasterio de Taranco no Val de Mena (Burgos), dotándoo con terras, gando, axuar e algunhas edificacións; edificabimus ibi domicilia, celarios, orreos..."

A partir das mencionadas datas romanas na Península Ibérica, temos que esperar oitocentos anos antes de que a historia dos hórreos se fixera eco con claridade.

O documento número sete, do Cartulario de Santo Toribio de Liébana (Cantabria), datado no día 25 de xaneiro do ano 831, menciona na lista das doazóns a súa parroquia por unha *"señora de ben"*, que ela regala á casa co hórreo. A continuación reproducécese algunhas partes do texto de

dito documento (Cart., fol. 8 vº, núm. 28. Publ.: JUSUÉ, Documentos, B. A. H., XLVIII (1906), páxs. 131-133.-Citado: URBEL, Condado, páx. 1337; ESCAGEDO, Estudos, III, páx. 107).

"... *ibidem in Lone **horreum**, cortes, seneiras III, sibe exitis, gressum uel regres - sum; ad Sancto Petro in Secenia omnia quidquid ibidem est excepto (sic) quod ad Sancto Uincentio dedimus in Bargandale (a) id est casa et **horreum** et illa binia nobella de Faffilane; et ad Camarbenia (b) ad Sancto Petro et ad Fonticellas (c) ad Sanrto Romano illa conficta de illa parte ubi dommus Itila (d) abitabit, id est casas, **horrea**, lecta, cortes, binia ibidem ante casa, pomares, seneras uel quidquid ibidem est; et ad Bellenia colina et **horreum**, binia de Armentari et alias duas ic ad illa nobella de Lopelli et una ad Maurin; ad Sancto Acisclo in Boida casa et **horrea** sibe et cortes, senera que est inter ambos arrodios, ibidem in Boida; et ad Armanio ad Sancto Iohanne binia qui est ad illa prata et senera qui est iusta Segobium, ad illa cobella. Ad Sancta Eulalia Caornita casa, **horrea**, cortes, pomares, nobelle iusta casa illa, case, seneras, et ad Sancta Maria ad Lairones casa et illa sorte de Nunilla, binias, pomares et terras et ad Sancto Martino senera qui est in Mensas et binias qui in ipsa senera sunt et ad <Sancta> Eulalia in Paeccio et ad Sancto Martino in Torancio, casa, **horrea** duos, seneras duas quem comparabimus una in Torancio et alia in Baures, binias duas hic quem comparauimus ibidem in Paeccio, habeat illud in comunitatem et in Cesaria Christoforo sorte Benfanietro (e) ante **horreum**, terras et pommares..."*

(a) JUSUÉ lee Bargaudale.—(b) En JUSUÉ, Camarbena.—(c) En JUSUÉ, ad Sancto Petro ad Fonticelas.—(d) En JUSUÉ, Vila. (e) En JUSUÉ, Sancto Christoforo sorte benfametro.

Vemos, pois, que na Idade Media está documentada a existencia do hórreo no noroeste peninsular. Noutras zonas da península tamén existe documentación sobre o tema.

A pesar de que as primeiras descrições do hórreo se deben a escritores romanos, a imaxe gráfica máis antiga é moi posterior, nada menos que do século XIII. Atópase nunha miniatura das "Cantigas de Santa María", de Afonso X O Sabio.

O fragmento da "cantiga" di:

"...*como hños monges non avían que comer e rogaron a Santa María que os aco - rrese, cómo os monges s'acharon outro día os **orrios** chëos de muy bõo trigo..."*

Hórreos, semellantes en moitos aspectos, que parecen responder aos hórreos galegos actuais, a excepción do arco de ferradura da súa entrada, das basas de arranque e dos durmintes que sosteñen as súas cubertas.

Tamén no século XIII, o poeta rioxano Gonzalo de Berceo (Berceo. h. 1195-monasterio de San Millán. h. 1265) fai ao hórreo protagonista dun dos milagres de San Millán. Berceo fai uso por primeira vez da lingua castelá. No libro segundo da "Vida de San Millán de la Cogolla", Berceo relata coma se obrou dito milagre:

225. "...Creciéli al sant omne cutiano la misión,
siguíélo la gent pobre por prender la ración;
queríe alzar un **orrío** por essa entención,
por pro de los mezquinos, non por otra razón...

238. ...Acabaron el **orrío** con Dios los carpinteros,
el confessor precioso pagólis sos dineros;
fuéronse a sus casas sue vía los obreros,
fincó él con sos pobres e con sos compañeros..."

Se a primeira referencia en lingua castelá é do século XIII, a primeira descrición que se fixo en lingua castelá do graneiro rural peraltado no noroeste peninsular é do século XVII. Esta corresponde a dun canastro arcaico, do tipo hórreo-cesto, que aínda encontrase en uso na Galicia e norte de Portugal. Esta descrición foi realizada por Luis Alfonso de Carvallo a mediados do século XVII no seu traballo: "*Antigüidades e Cosas Memorables do Principado de Asturias*", publicado no 1695 como obra póstuma. Neste traballo dise o seguinte:

"...Vfaze aun en Afturias efa manera de tecido, pues vemos algunos graneros, que llaman **Orrios**, hechos de barretones, tejidos con varas, tan firmes, y fequras, que aunque eñàn encima de quatro palos, expueftos à los ayres, y tempeftades, y car - gados de pan, y otras cofas, lo fufren todo, fin hazer vicio.

...Úsase aún en Asturias esta maneira de tecido, pois vemos algúns graneiros, que chaman **Orrios**, feitos de barrotes, tejidos con varas, tan firmes e seguras que aínda que estean enriba de catro paos, expostos a intemperie, e cargados de pan e outras cosas, o sofren todo sen facer vicio...».

1.3.3 Evolución do hórreo

Non se chegou a un acordo entre os tratadistas que se ocuparon do estudio do hórreo acerca da súa verdadeira orixe, se as diversas formas que presentan son derivación dun tipo primitivo, o cal tería evolucionado modificándose ou perfeccionándose para o mellor cumprimento das súas funcións ou se, polo contra, os distintos tipos fundamentais serían achegas sucesivas de diferentes pobos, os cales virían a superpoñerse sen que os tipos máis antigos desaparecesen do todo, resultando deste modo unha coexistencia de hórreos, uns moi antigos e elementais, e outros recentes e perfeccionados. Imos reparar fundamentalmente en dúas versións.

Hipótese Palafítica.

(Martínez Rodríguez, 1979)

Se admitimos a evolución a partir dun tipo primitivo moi antigo, esta tería sido moi lenta e abarcaría tódalas idades da historia ata a prehistoria, xa que a súa orixe se remontaría aos tempos das máis antigas poboacións de Galicia, tribos recolledoras que haberían achegado o celeiro-cesto ou cabazo.

As etapas desta evolución terían sido, ao mellor, as seguintes:

Romanización. Para autores coma Xovellanos e Ibero, entre outros, os romanos se non introdución o hórreo, "*... lle deron a perfección que hoxe ten...*" e "*... influíron sobremaneira na reforma deste celeiro...*". Pero nin un nin outro concreta cal puido ser este perfeccionamento polo que se nos ocorre que puido ser o emprego de táboas que permitía aumentar o tamaño do hórreo e darlle maior solidez. Seguindo esta tendencia de dar maior solidez ao hórreo, suporemos que o teito tamén evolucionou substituíndo o material vexetal (colmo) por tella curva ou lousa, e como consecuencia a adopción da cuberta a dúas ou catro augas, de superficies planas, en lugar da cuberta cónica.

Pero fose ou non debida á influencia romana, a evolución produciuse para lograr: un maior volume e capacidade de almacenamento adoptando unha forma rectangular, unha maior solidez e resistencia (construción do hórreo en madeira) e unha arquitectura de planos e arestas, sen perder ningunha das condicións orixinarias de illamento e ventilación.

Difusión do cultivo do millo. A miniatura da Cantiga CLXXXVII do Rei Sabio no Códice do Escorial proba a existencia dos hórreos medievais, moi anteriores a introducción do millo a comezos do século XVII, onde o miniaturista debuxou as xuntas con trazos precisos, pero non debuxou as aberturas de ventilación.

Este documento fíxonos abandonar a hipótese de que a evolución do cabaceiro (cabazo rectangular) ao hórreo tería sido determinada pola introducción do millo e as súas consecuencias inmediatas. Considerando que a revolución agraria puido menos que influír no hórreo, xa que o campesiño se viu na necesidade de almacenar colleitas máis voluminosas dun cereal particularmente esixente para súa boa conservación en rexións moi húmidas.

O hórreo debeu modificarse para responder a estas esixencias; a de curar o millo almacenado nas mazarocas, para o cal é fundamental asegurar unha boa ventilación, á parte do illamento do chan e a protección contra a intemperie e os roedores, xa conseguidos. Entón se os hórreos do século XIII non tiñan aberturas de ventilación, poderíamos supor que estas aparecerían posteriormente. Dito o cal, a evolución produciuse para conseguir: un maior volume e capacidade de almacenamento aumentando a lonxitude e mantendo a súa dimensión transversal e unha especialización para a cura mediante aberturas de ventilación.

Petrificación. Este proceso, tan avanzado no norte e sur de Galicia e norte de Portugal, debeu ser de realización tardía, condicionada pola calidade da rocha afloramento no chan e non puido producirse máis que en comarcas onde a rocha granítica permite o tallado das grandes pezas de pedra requiridas. Por conseguinte non tivo grandes caracteres de xeneralidade e nalgúns comarcas a evolución cara á pedra non se produciu e séguese construindo de madeira. A adopción da pedra na construción do hórreo poderíase fixar nos comezos do século XVIII. En definitiva a evolución produciuse no sentido de lograr unha maior solidez e duración coa utilización da pedra na súa construción. En toda esta multisecular evolución o hórreo tería conservado sempre:

- **as súas características estruturais:** construción suspendida sobre postes, illada do chan, independente e exenta de toda outra construción; forma rectangular, estreita e longa; cuberta a dúas augas con aresta cumbreira lonxitudinal.
- **a súa finalidade e función:** almacenaxe e conservación de reservas alimenticias, xa procedentes da recolección, primeiro, xa obtidas por cultivo cerealeiro, posteriormente.

Tese Funcional.

(López Acostumar, 1931)

Se non admitimos a evolución do hórreo a partir de antecedentes prehistóricos senón que o atribuímos a unha orixe funcional; aparece en Galicia con posterioridade a introducción e difusión do cultivo do millo, a comezos do século XVII, coma consecuencia precisamente de curar e almacenar a colleita. Xorde, polo tanto, coma graneiro especializado para o cumprimento de tal finalidade.

As etapas desta evolución terían sido, tal vez, as seguintes:

Cociña. O campesiño galego tería tratado primeiramente de curar o millo, colgando as restras de mazarocas na cociña da casa, preto do fogar para que se secase co aire quente.

Solaina Aberta. Cando a colleita aumentou de volume esto levaríao a colgar as restras de mazarocas en balconadas e solainas expoñendoas ao sol.

Celeiro anexo á casa. Dispuxo na casa de lugares adaptados a esta exposición ao sol das mazarocas; unha solaina aberta ao sur, cuberta polo tellado, coma protección das choivas abrigada lateralmente polas paredes, que foron logo perforadas con aberturas de aireación para facilitar a circulación do aire. A parte aberta protéxese primeiro cunha balastrada; logo esta elévase ata pechala totalmente, para evitar o acceso dos roedores, pero en celosía de madeira para non impedir a ventilación. O acceso faise polo interior da casa.

Hórreo illado sobre celeiro. Hai interese en illar este hórreo da vivenda polo perigo de incendios e para facilitar o acceso ao mesmo. Entón construírse separado da casa, pero polo mesmo sistema; coma un piso alto, con paredes de persiana de madeira, sobre un ambiente inferior pechado entre paredes, que constitúe o celeiro e cunha escaleira exterior para acceso da cámara. Este tipo de hórreo exento o illado da vivenda tería sido de dúas plantas, co graneiro para o millo na superior e o celeiro na baixa, como os que se ollan actualmente en Galicia. É un hórreo de pedra con costais de celosía de madeira.

Celeiro sobre cepas. Por economía de esforzo constructivo, a evolución tería sido rumbo ao hórreo sobre cepas reducíndose as paredes inferiores aos muretes transversais que deixan o espacio inferior aberto.

Celeiro sobre esteos. Continuando a evolución no mesmo sentido dos muretes chegouse os postes, esteos.

En definitiva, o hórreo habería sido orixinarimente en pedra, pero logo ao separarse da casa se comezou a construír en madeira pola carestía do traballo de cantería.

En contraposición as ideas expostas pola teses funcional, admítese, xeralmente, que o hórreo existía con gran anterioridade a difusión do cultivo do millo e a necesidade que experimento o campesiño galego de curar e almacenar as súas voluminosas colleitas no século XVII; que a necesidade de adaptar o hórreo, xa existente, ás esixencias da boa conservación do millo, puido modificar a estrutura da cámara para asegurar a circulación interior do aire e aumentar súas dimensións, pero non influíu na súa forma característica nin nas súas proporcións; que non pode aceptarse que se orixina coma un dispositivo da casa mesma, creado para secar o millo e logo segregado e independizado dela; tampouco que a evolución fixérase do hórreo de pedra ao de madeira e do hórreo sobre celeiro ao apoiado sobre postes ou esteos.

1.4 CONTORNO XEOGRÁFICO

O hórreo constitúe unha das máis significativas achegas arquitectónicas que conforman a paisaxe do noroeste peninsular. En Galicia encontrámolo repartido nas catro provincias: A Coruña, Pontevedra, Lugo, Ourense, concentrándose nas comarcas costeiras e diminuíndo a súa densidade a medida que nos afastamos destas, chegando a desaparecer totalmente nas comarcas sudorientais lucenses e en gran parte da metade oriental da provincia de Ourense.

A súa área de expansión abrangue todo o macizo Galaico que se estende polas comarcas occidentais de Asturias situadas ao oeste do Valle de Navia, ata o Norte de Portugal. No seu conxunto, as provincias galegas teñen catalogados uns 35.000 hórreos que reúnen unhas características arquitectónicas condicionadas pola climatoloxía do lugar sumamente húmida, con abundan-

tes precipitacións, unha frondosa vexetación e ventos constantes. Motivos suficientes para determinar a súa constitución:

- Unha cámara onde non penetra nin a choiva nin o sol.
- Unha planta rectangular, cunha lonxitude adaptada ás diferentes colleitas.
- Aberturas nas paredes da cámara para permitir unha penetración constante e repartida do aire.
- Elevación da cámara sobre unha base que illa da humidade do chan.

Características que xorden coma resposta a necesidades moi concretas, pero sempre adaptándose ao labrego, aos medios e materiais que se atopan no contorno.

1.5 TIPOLOXÍAS DOS HÓRREOS GALEGOS

Os criterios para a clasificación tipolóxica dos hórreos galegos fixéronse en primeiro lugar dependendo do tipo de material usado para a construción na súa totalidade ou coma defecto ao da cámara, posto que a gran maioría levan a suspensión de pedra, e en segundo lugar pola súa localización xeográfica.

A distribución xeográfica de todos os tipos é moi doada de observar en ocasións, pero nalgúns casos existen zonas xa non de transición senón de mestura ou híbridas nas que é difícil a precisión. Pequenas variacións formais ou de materiais en hórreos pertencentes ao mesmo tipo pero en zonas diferentes, fan ás veces dudar sobre a existencia ou non de subtipos, pois estas sinxelas variacións poden facer modificar o aspecto ata ese punto.

As diferentes manifestacións do hórreo van do cabazo de varas entretecidas aos hórreos de excelente cantería, daqueles de moi reducidas dimensións, ata os parroquiais de 30- 35 metros; dos estreitos e longos aos dun ancho non usual nin case funcional; de especialización para millo ata o cabazo-despensa da zona nororiental galega; de áreas de máxima concentración a aquelas onde nin tan sequera existen.... Así, é moito máis, é o hórreo.

Recollemos a seguir o cadro das tipoloxías:

1. Hórreos primitivos. Entretecidos de varas ou ramas en labor de cestería.
  - a. De planta circular. Cabazo
  - b. De planta rectangular. Cabaceiro
2. Hórreos de madeira. Traballo de carpintería.
  - a. Tipo Mariñán
  - b. Tipo Palleira o Piorno
  - c. Tipo Salnés
  - d. Tipo Bergantiñán

- e. Tipo Cabanas
  - f. Tipo Vilalba
  - g. Tipo Tui
  - h. Tipo Asturiano
  - i. Tipo Asturiano montaños
3. Hórreos de pedra e de madeira. Mixtos.
- a. Tipo Carral
  - b. Tipo Carballo
  - c. Tipo Mondoñedo
  - d. Tipo Maía
  - e. Tipo Pontevedra
  - f. Tipo O Pino
  - g. Tipo Mariñán lucense
4. Hórreos de pedra. Traballo de cantería.
- a. Tipo Ribadeo
  - b. Tipo San Pedro de Visma
  - c. Tipo Coristanco
  - d. Tipo Fisterra
  - e. Tipo Noia
  - f. Tipo Morrazo
5. Hórreos de ladrillo o cemento. Traballo de albanelería.
- a. Tipo Lugo
  - b. Tipo Cedeira
  - c. Tipo Carballo
  - d. Tipo Morrazo de albanelería
  - e. Outros tipos.
6. Hórreos metálicos.
7. Hórreos prefabricados.
8. Hórreos dobres u hórreas.

A continuación neste artigo pasamos a explicar as tipoloxías que podemos achar na Comarca do Eume dunha maneira máis detallada.

1.6 TIPOLOXIAS NA COMARCA DO EUME

Na Comarca do Eume localízase principalmente unha tipoloxía de hórreo de madeira denominado *Tipo Cabanas*. Este tipo de hórreo á súa vez coexiste con outras tipoloxías nas comarcas limítrofes; co *Tipo Cedeira* en Ferrol, co *Tipo Vilalba* na Terra Chá e co *Tipo Mariñán* en Betanzos.

Agora pasamos a reseñar con detalle a súa localización e características constructivas.

TIPO CABANAS

Localización

A súa zona de expansión non é moi grande. Localízase no norte da provincia da Coruña, dende o río Eume ata Santa Marta de Ortigueira. Na zona occidental encóntrase co tipo **Cedeira** de albanelería. Isto óllase en Rioboo, Valdoviño, Cedeira, Aloira e outras localidades achegadas. Polo leste vai ata Igrexa Feita, Santoca, As Neves e Faieira. En Vilavella coexiste co tipo **Vilalba**. No sur prodúcese a transición entre o tipo **Mariñán** e o tipo Cabanas. A maior densidade localízase entre Cerdido, Abade, Moeche e San Sadurniño.

Características xerais

É un hórreo de madeira de planta rectangular, máis ancha que longa. No referente ás dimensións parecece bastante ao tipo Mariñán. A Cámara é máis ancha que alta; en sentido lonxitudinal é de lonxitude moi parecida. É un hórreo pequeno.

Suspensión

A suspensión é baixa, está constituída por unhas cepas de cachotería revocada ou seca. Nalgunha ocasión encontrámonos cunhas cepas maciza das mesmas, ou parecidas, dimensións na anchura e lonxitude da cámara.

Os tornarratos son de lousa con forma cadrada; o seu grosor é duns 5 cms.. Ás veces son de pedra de maior grosor e ben talladas. Cando leva unha cepa maciza, a base da cámara sobresae nos catro lados ao exterior facendo ás veces de tornarratos.

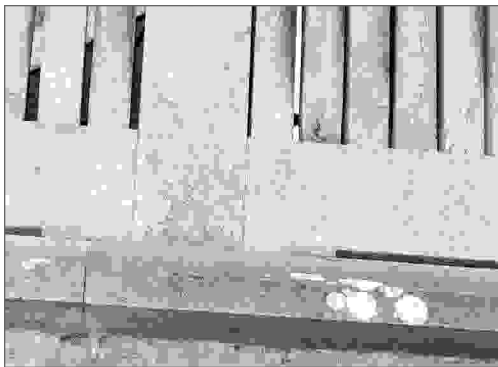
Cabanás, Moeche (A Coruña).

Detalle tornarratos.

Alzado cámara.

Detalle cámara.

Cámara

A cámara está construída con táboas de madeira colocadas en sentido vertical que levan unhas separacións para que exista ventilación.

Nas esquinas e separando as paredes teñen uns piares de madeira cunha sección maior para que haxa máis resistencia. Podémosos encontrar con algunhas cámaras que están formadas por piares de formigón, co cal serán mixtas. Para unha maior suxeición das doelas colócanse un ou dous listóns horizontais polo exterior.

Se a suspensión se fai sobre cepas dispóñense dúas vigas lonxitudinais de madeira apoiadas sobre os tornarratos. Teñen a mesma lonxitude que a cámara, co cal non sobresaen como nas tipoloxías Mariñán e Palleira. Para reforzar a unión destas coas transversais faise mediante unhas grampas de ferro.

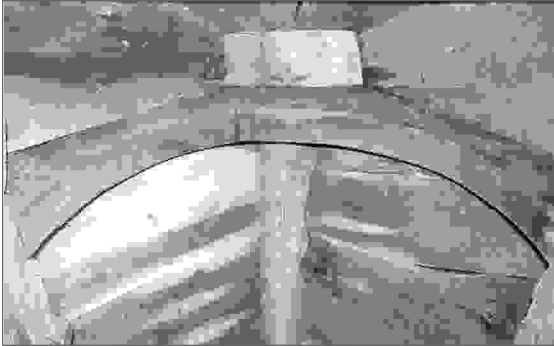
Detalle interior cámara.

Se leva cepa maciza coa base da cámara de pedra non ten estas vigas, componse doutras máis pequenas que se suxeitan ás doelas. Os piares das esquinas e os das paredes van ensamblados co piso.

Cuberta

A cuberta é a dúas augas e o material que a forma soe ser lousa, anque na zona sur de difusión pódense ver con tella. As arestas ás veces están reforzadas cunhas tellas tomadas con morteiro de cemento. A

Detalle interior cubierta.

estructura da cuberta está formada por unhas tesoiras nas que se apoian unhas táboas e enriba colócase a lousa.

Accesos e escaleira

Soamente hai unha porta colocada nun costal. Cando está formada por unha cepa maciza prolóngase para formar unha escaleira e poder acceder ao hórreo. Se leva muretes non hai escaleira construída.

Ornamentación

Non leva terminais.

Variantes

As variacións máis frecuentes son: a suspensión que pode ser sobre muretes ou sobre cepas; o material de cubrición da cuberta, tella ou lousa; a cámara mixta ou totalmente de madeira.

E un hórreo pequeno e para aumentar o seu volume auméntase a lonxitude conservando o ancho.

Nalgúns aprovéitase a parte que queda entre as cepas para colocar leña.

TIPO CEDEIRA

Localización

A área de expansión non é moi extensa. Atópase na zona norte da provincia da Coruña, zona costeira das rías de Ferrol e de Sta. Marta de Ortigueira. Onde primeiro óllanse cando se vén do sudoeste é en Narón, despois de pasar o Xubia. Empeza a ollarse moito máis dende San Martiño de Trasancos. A maior densidade localízase en Rioboo, Valdoviño, Barreiro e Mouriscal. Diminúen na zona norte, en Patín, Cedeira e Aloira. Case non hai en Mera anque chegan ata Leboredo, preto de Cariño.

Van desde a costa ata a estrada de Subía a Santa Marta de Ortigueira, pero chegan moi poucos ata a estrada. Óllase algún no leste de Subía-Sta. Marta de Ortigueira.

Non ten carácter exclusivo, atópase co tipo Cabanas, co que ten en común a súa forma podendo ser este tipo mixto a súa orixe.

Características xerais

É un hórreo de planta rectangular, alargado e estreito. Destaca por ser bastante alto, sempre entre as casas.

Suspensión

É alta e sempre sobre celeiro tendo así dúas plantas. Está feito de ladrillo ou de formigón, con iguais dimensións que a cámara ou celeiro. Ás veces leva unhas ventás pequenas para que haxa iluminación. Soe estar revocado e branqueado.

Encima do celeiro leva un beiril continuo (producido polo alargamento do piso das catro paredes da cámara) nas catro paredes que fan as veces do tornarratos. Está construído con formigón.

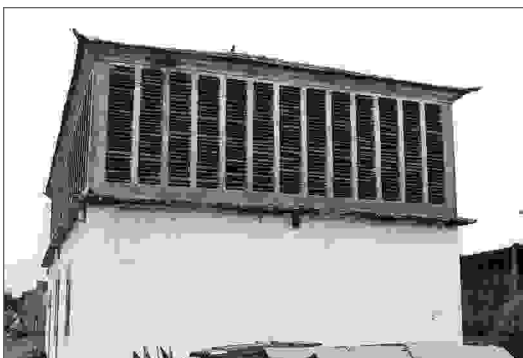
O celeiro úsase como almacén de patacas ou outros alimentos e para gardar os apeiros de labranza. Nalgúns anchos dividíronse en dúas ou tres habitacións, onde nunha construíron unha cociña utilizándoo como se fose a parte inferior dunha casa.

Cámara

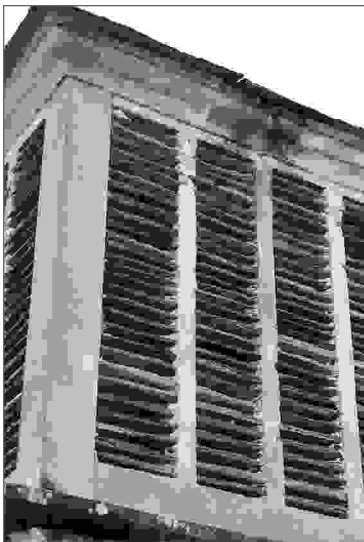
A cámara descansa sobre o beiril feito de formigón que fai a función de tornarratos.

Hórreo de Barreiro (A Coruña).

Detalle cámara.

Detalle das paredes da cámara.

As paredes están formadas por unha especie de persianas ou celosías feitas con láminas moi finas e longas de lousa dispoñen chanquilóns. Dispóñense sentido horizontal cunhas aberturas entre elas. Estas persianas dispóñense en series verticais, separadas por unhas columnas estreitas de cemento. Con isto o que se fai é imitar aos hórreos de madeira con piares horizontais (xambas) e barrotes verticais. As esquinas e xambas da porta son máis grosas.

Prodúcese un gran contraste entre as láminas de lousa e as columnas e esquinas, pois as primeiras son negras ou de cor moi escura e as outras están revocadas e branqueadas.

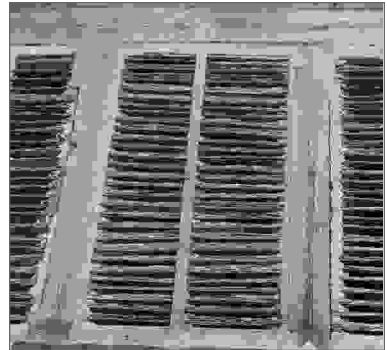
Cuberta

É sempre a catro augas con tellado de lousa. A aresta que define a cumbreira é lonxitudinal colócanse os dous aleiros que van encima das paredes costais. Os que van sobre os penais son os dous menores. Ten bastante pendente. Os aleiros non sobresaen moito.

As limas levan tella curva tomada con morteiro de cemento para reforzar a lousa.

Alzado cámara.

Portada da cámara.

Accesos e escaleira

O celeiro leva unha porta e a cámara leva outra. Colócase na parede costal que da á eira. Se ten moita lonxitude poden levar dúas portas dispostas no costal de forma simétrica.

Non solen ter escaleira construída, a pesar do alto da suspensión. Normalmente úsase unha de man, que se retirará posteriormente.

Ornamentación

Xeralmente non levan terminacións, como moito ten unhas pezas de cerámica curvas e acabadas en punta. Chámanse cornixas. Están colocadas nas esquinas da cuberta e na lima da cum-

brera. Na metade desta sóese colocar un par de cornixas de forma simétrica e nalgũa ocasión entre elas dispónse unha cruz pequena e delgada.

Pódese incluír o contraste que existe entre as paredes do celeiro, barrotes e esquinas as cales son moi brancas e as persianas de lousa que son negras ou dunha cor escura.

Variantes

Non soe haber moita variación. Pódense encontrar diferencias na lonxitude e na altura da suspensión. Pode ter tres plantas anque moi excepcionalmente. Normalmente é estreito e longo pero os hai anchos con grandes dimensións.

Achouse un con tres plantas e acceso exterior que ten unha escaleira construída, cunha planta de 12,0 x 6,0 m.

Hai outro localizado con planta cadrada, cousa excepcional na rexión galega, pois con este tipo de plantas soamente se observaron no tipo O Pino.

TIPO VILALBA

Localización

Anque non hai moitos exemplares o area de difusión é bastante extensa. Localízase no oeste da Meseta da provincia de Lugo, que se denomina "Terra Cha" onde o cultivo do millo non é moi elevado. Aparecen coexistindo con outros hórreos de pedra e albanelería. É un tipo que se encontra en moi mal estado de conservación; os que aínda seguen en pé están moi deteriorados, sobre todo a galería, a cal en moitos xa desapareceu.

Pódense ollar nas localidades que están na estrada da Coruña a Lugo; dende Trasparga a Rábade (onde quedan moi poucos). No norte vai dende Baamonde a Vilalba, de camiño a Ferrol óllanse en tódolos pobos ata Cabreirós e Roupar.

Nas Pontes de García Rodríguez coexiste co tipo Cabanas. Chega ata os límites da serra de Carba onde se encontra co tipo Mondoñedo. En dirección Mondoñedo dende a Meseta lucense chega ata San Xoán de Alba e Goiriz. En Gontán óllase pero sen a galería.

Denomínase Vilalba debido a que é onde máis exemplares hai.

Características xerais

Ten planta rectangular, moito máis longo que ancho. A cámara é alta e bastante estreita. É pequeno, con pouca capacidade, parecido ao tipo Mariñán.

Suspensión

A suspensión é bastante baixa, formada por dúas cepas ou por un murete macizo. Son de cachotería seca nos dous casos.

As veces as cepas están formadas por dúas partes, unha de cachotería e outra de cemento ou outras pedras, para que o hórreo sexa un pouco máis alto.

Os tornarratos poden ser rectangulares de lousa con pouco grosor ou de cemento. Colócase un en cada poste.

Cando a cepa é maciza o piso da cámara (de lousa ou de cemento) sobresaen formando un beiril e así substitúe os tornarratos.

Cámara

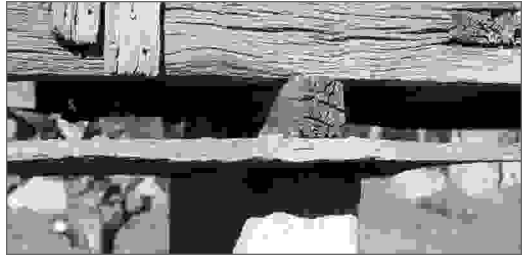
O piso é de lousa ou de formigón e vai apoiado sobre catro vigas de madeira que forman a grade.

Tamén descansa nunhas vigas transversais ao longo da cámara. Van encaixadas nas laterais a caixa e espiga. As lonxitudinais alórganse na zona posterior; na zona dianteira tamén sobresaen pero moito máis, pois forman un pequeno soportal de entrada.

Os piares das esquinas e das paredes suxéitanse na grade. A cámara está formada de doelas verticais con fendas de ventilación. Levan un listón a media altura ou máis de un equidistantes.

Santa Baia, Vilalba (Lugo).

Detalle tornarratos.

Detalle piso cámara.

Detalle cámara.

Cuberta

A cuberta e a dúas augas, con lousa como material de cubrición. Leva unha viga lonxitudinal, que forma o cabaleta do hórreo.

En súa parte superior as laxas de lousa colócanse de tal forma que as extremas sobresaen un pouco nos dous aleiros dando a impresión de levar unha crista na cumbreira. Tamén poden levar no cabaleta unha fileira de tellas tomadas con morteiro de cemento. Para su-xeitar as pezas de lousa ás veces pónense unhas pedras enriba. Ten pouca pendente. O aleiro soamente sobresaen no pe-nal que leva a porta, pois forma e o tellado do soportal de entrada. É de uns 80 cms.

Accesos e escaleira

Leva unha porta no penal cunha galería. O porchecho é a característica máis notábel deste tipo. Componse da prolongación das vigas lonxitudinais da grade, nas cales apóianse dous pequenos piares nos que descansa o aleiro. Entre estes e os piares das esquinas hai unha varanda fabricada con táboas de madeira.

Alzado lateral cámara.

Detalle cubierta interior.

Detalle escaleira.

Detalle escaleira.

O piso alóngase con igual lonxitude que as vigas laterais e así forma a plataforma de entrada. Cando leva unha cepa maciza prolóngase e a base da cámara tamén formando a plataforma.

Soen ter unha escaleira de pedra diante da porta para poder acceder ao hórreo. Nunca chegan ao nivel da porta para evitar a entrada dos roedores. Cando a suspensión é baixa non leva esta escaleira, senón que se colocan unhas pedras.

Ornamentación

Non sole levar terminais, pero nalgún óllase cunha cruz enriba do porchecillo e cun pináculo no outro extremo. As pezas de lousa colócanse cun pequeno solape entre elas.

Os aleiros, na zona da porta van rematados cunhas molduras de madeira para adornar e protexer os penais, ao igual que o tipo Mariñán.

Detalle cuberta.

TIPO MARIÑÁN

Localización

Este tipoloxía de madeira é característica da zona das Mariñas, localizados na parte baixa que rodean as zonas das rías da Coruña e Betanzos. É por este motivo que se lles denomina coma tipo Mariñán. Nestas rexións óllanse bastantes e as veces con carácter exclusivo. Se estende polo oeste ata A Coruña (río Mero) e polo este ata Pontedeume (río Eume). Na meseta case non aparece e polas zonas altas que rodea as Mariñas pódense encontrar bastantes. Se seguimos os vales do río Mandeo e Mendo chega ata Curtis, Vilasantar e Présaras, ata a zona alta de Cova da Serpe, que limitan polo leste a Meseta lucense. En dirección leste óllanse en Coirós e Fontelo ata chegar á Costa do Sal (cordal de Montouto) seguindo a estrada que vai a Madrid. Podemos ollar algúns illados na meseta, coma os de Guitiriz. Dende Betanzos a Cabreirós indo por Irixoa ata a liña divisio-

ria das augas e a costa que se ollan na topografía do lugar. Cara ao sur por Herves, Carral e Ordes vai ata o Río Tambre en Oroso e Sigüeiro. Pódense ollar algúns preto de Santiago. Polo oeste chega ata Carballo e Buño. Polo val de Barcia, ao pé de Montemaioir, óllase en Meirama e Cerceda. Ao sur desta zona montañosa atópase algún en Xesteda e chega ata o río Tambre en Páramos.

Este hórreo é exclusivo das zonas baixas das mariñas e seus arredores. Na zona da Meseta de Mesía conviven con outros tipos, sendo este máis pequeno e pobre. Polo oeste co tipo Carballo de albanelería e co San Pedro de Visma, de pedra; na zona sur co Carral, mixto

Características xerais

É un hórreo de madeira de planta rectangular, alto e estreito (non maior de 1 m); de 1,10 x 1,80 m aproximadamente, polo que se considera pequeno. Nalgunha ocasión vesen algúns moi longos, pero o ancho non varía.

A miúdo pode verse colocado sobre uns muretes de pedra que realizan a función de portón ou entrada a unha casa ou finca. Cando se fai nunha zona con bastantes casas arredor fanse máis altos que as edificacións para que exista ventilación.

Suspensión

A suspensión é alta, sendo máis aínda nos construídos entre varias casas ou os que forman un lintel a maneira de portón. Por norma xeral leva cepas en sentido transversal e son de cachotería, normalmente seca, aunque nalgúns de construción moi coidada e esmerada atópanse revocadas e branqueadas. As veces estes muretes son pedras de cantería ben talladas ou de formigón, que substituíron aos de cachotería. Estas cepas solen ser dúas, unha en cada extremo, pero cando se aumenta a lonxitude é necesario poñelas máis equidistantes.

Pode acontecer que o terreo estea inclinado, entón fanse máis altos os da parte máis baixa para que o hórreo estea horizontal. Estes muretes colócanse directamente sobre o chan, aunque nos máis grandes faise un zócalo para apoialos.

Moi raramente pódese ver con postes de pedra baixos, co cal a suspensión tamén o é. O espacio que hai entre as cepas déixase aberto, non se pecha formando un celeiro xa que a dimensión transversal é bastante pequena. Enriba de cada cepa colócanse os tornarratos grandes de forma rectangular, fabricados de lousa. Tamén os hai de cemento, un pouco máis grosos.

Carral (A Coruña).

Cámara

A continuación sitúase a grade, formada por catro vigas, dous lonxitudinais e dous transversais. Ensámblanse a media madeira sobresaíndo os extremos os cales son redondeados ou moldurados.

A cámara é de madeira coas paredes de taboñas paralelas e algo separadas entre elas para que haxa ventilación. A disposición das taboñas pódese ver tanto vertical coma horizontal (menos frecuente).

Detalle ensamblase.

No primeiro caso hai uns barrotes perpendiculares á grade que dividen en tramos as paredes e tamén forman as esquinas. As vigas da grade teñen uns ocos nos que encaixan os barrotes. As taboñas ou doelas teñen a mesma altura que a cámara e encóntranse cravadas a unhas táboas lonxitudinais. Para reforzalas máis colócanse uns listóns lonxitudinais e paralelos á grade, pode ser uno posto á metade da parede ou máis colocados simetricamente. Ás veces poden faltar.

No segundo caso as táboas están cravadas polo lado interior das paredes a uns barrotes verticais que se ensamblan ás vigas da grade. Serán máis canto máis longas sexan as taboñas. Sempre están equidistantes e paralelos.

López Soler denomínaos "hórreos de pontóns" se son verticais e "hórreos de doelas" se son horizontais, anque se lles chama doelas a todas sen ter en conta a disposición.

Normalmente son horizontais nos construídos dunha forma pobre e pequenos, mentres que nos mellores construídos e máis grandes son verticais. Tamén localizamos algún con as taboñas en diagonal formando rombos entre elas.

O piso da cámara está formado por unhas táboas dispostas perpendicularmente ás paredes maiores encima duns traveseiros que se apoian directamente nas vigas da grade.

Cuberta

A cuberta sempre é a dúas augas e de tella xeralmente curva. Algúns levan cubrición de uralita.

Leva unha viga lonxitudinal e o aleiro non sobresaie moito. A estrutura do tellado apóia-se en dúas vigas situadas na zona superior das paredes e paralelas ás da base da grade. Sobre estas

vigas van as tesoiras (pezas triangulares ou lixeiramente encurvadas que corresponden aos penais) e as corvas (vigas do tellado de forma similar ás tesoiras sobre as que descansa el cabalete). Enriba destas colócase a viga que forma a cumbreira.

Para soste as tellas soamente son necesarias unhas ripas, posto que o hórreo é bastante estreito. Case no extremo dos aleiros e paralelas aos costais pódense ver unhas táboas recortadas formando arcos nas que se colocan as tellas da última fileira. Estas van cravadas nos extremos das curvas. As tellas protéxense nos penais colocando unhas táboas con distintas formas pero adaptadas ao hórreo.

Accesos e escaleira

Leva unha porta colocada na parte media dun costal. En hórreos de moita lonxitude pódense ollar con máis de unha. Moi raras veces está disposta nun dos penais.

Non leva escaleira construída, senón que se accede ao hórreo por unha escada, a cal retírase cando xa non se utilice.

Ornamentación

Neste tipo de hórreo non se soen atopar terminais, pero nos de construción máis coidada poden levarlos. Os motivos ornamentais que podemos apreciar son a cruz nun extremo e pezas piramidais noutro ou soamente as segundas en ámbolos dous lados. Ás veces en hórreos moi decorados vense elementos piramidais no vértice dos penais e nos extremos, habendo tres en cada lado.

Carral (A Coruña).

Variantes

O material máis usado é a madeira, excepto nas cepas e os tornarratos, que son de pedra. Aínda así óllanse algúns coa suspensión de madeira por medio de rollizos. Cando ocorre isto a cámara é independente da sustentación, co cal pódese separar e trasladar a outro lugar. Estes pés non soen ser definitivos, pois a madeira dura menos que a pedra, colócanse ata que se constrúa a sustentación final que aguantará o hórreo.

Sobre estes pés non hai tornarratos.

As variantes que podemos encontrar neste hórreo son poucas. É bastante pequeno, anque se poden ver

algúns de grandes lonxitudes, pero conservando a dimensión dos penais, é dicir, desaparece a proporción de dimensións orixinal.

Vense máis hórreos coas doelas verticais que horizontais; estes últimos predominan en zonas portuguesas e non en Galicia. Cando os hai son pequenos e de construción moi pobre. En contraposición existen outros moi ben coidados e de gran ornamentación.

Sóese pintar a madeira dunha ou máis cores. Moitas veces óllanse as vigas, esquinais, barrotes e faixas dunha cor mentres que as paredes (táboas) van doutra.

BIBLIOGRAFÍA

GEADA UZAL, Ana e PINTO ESTRADA, Beatriz: *Catalogación de Horreos de Galicia* (Proxecto Fin de Carreira 01).

ALONSO GONZÁLEZ, Joaquín M.: *Ancares, arquitectura popular*.

DEL LLANO, Pedro: *Arquitectura Popular en Galicia*. Colegio de Arquitectos de Galicia, 1983

BAS LOPEZ, Begoña: *As construccions populares: Un tema de etnografía*. Cuaderno de seminarios nº44. Ed. Sargadelos

BAS LOPEZ, Begoña: *Construcciones Populares Gallegas*. Ed. Bankunion

LOZANO APOLO, Gerónimo e LOZAO MARTÍNEZ, Alfonso: *Curso de patología, terapéutica y rehabilitación de edificios antiguos*. Ed. Luengas.

LOZANO APOLO, Gerónimo; SANTOLARIA MORROS, Carlos, e LOZANO MARTINEZ, Alfonso: *Curso de tipología, patología y terapéutica de las humedades*. Ed. Luengas.

FRANCO GRANDE, X.L.: *Diccionario Galego-Castelán*. Ed. Galaxia.

MARTINEZ DOMINGUEZ, Ignacio: *El hórreo gallego*. Ed. Fundación Pedró Barrié de la Maza.

BLANCO AREAN, Ramón: *Galicia Historia e Imaxe*.

BASTART, Jordi: *Galicia interior: Lugo y Orense*.

VILARIÑO PÉREZ, M.; LOPEZ VIZOSO, J.M^a; DE UÑA ALVAREZ, E. e DOVAL ADAN, A.: *Galicia pueblo a pueblo*. Ed. La Voz de Galicia.

LOPEZ CASADO, Paco: *Galicia vista pola miña cámara.*

RIO BARJA, Francisco: *Galicia, esa descoñecida.*

LOPEZ CHAVES, Juan: *Guía del Hórreo Gallego.* Amigos de los Pazos, Vigo, 1984.

LOPEZ SOLER, Juán: *Hórreos Gallegos. Tres Trabajos sobre Los Hórreos.*

FRANKOWSKI, Eugenio: *Hórreos y palafitos de la Península Ibérica.*

LEMA SUAREZ, Xosé María: *I Congreso Europeo do Hórreo na Arquitectura Rural.*
Ed. Compostela.

LEMA SUAREZ, Xosé María: *Os Hórreos do Extremo Occidental de Galicia*

C.P.A. Picote: *IV Cuaderno de Cultura Popular do Concello de Mazariños. Os Hórreo.* Ed. Xunta de Galicia

RIVAS QUINTAS, Elixio: *Millo e Hórreo.*

CASTRO HIGELMO, M^o Concepción e MARTÍN CASTAÑEDO, Mª Isabel: *Presente e Futuro dos Hórreos de Oleiros.* Ed. Concello de Oleiros

TUBÍO RODRÍGUEZ, Teresa e GÓMEZ GONZÁLEZ, Martín: *Rianxo,* Ed. Everest.

ARCAS ARDUA, María; ORTÍ MORIS, Vicente, e GALÁN MUSATADI, Marta: *Un paseo pola Arquitectura Galega*

MUSEO ARQUEOLÓXICO PROVINCIAL: *Boletín Auriense. Museo Arqueolóxico Provincial*
Ed. Artes Gráficas Galicia

Atlas Básico Sálvora. Galicia. Santiago, 1982

Galicia Antropoloxica. Tomo XXIII

Galicia: Tradición e Deseño. Dirección Xeral de Deseño

I Coloquio de antropología de Galicia. Museo do pobo galego

Rutas y ciudades de Galicia y Caminos de Santiago Consellería de Cultura. Xunta de Galicia.

APÉNDICE: VOCABULARIO

Este vocabulario está baseado nunha investigación sobre a nomenclatura galega do hórreo e as súas variacións rexionais e nosas lecturas e conversacións con aldeáns. Reunimos unhas cantas voces referentes ao horreo, moitas das cales non se atopan nos dicionarios galegos ou non aparecen coa acepción con que son empregadas no hórreo.

A

Adega: lugar onde se garda o viño e as provisións. No hórreo do norte de Lugo (Ribadeo) designase á planta inferior do cabazo onde almacénanse patacas e outros froitos, pero non millo porque non ten aberturas de ventilación nas súas paredes.

Aguiro: tamén guieiro. Moitos nomes dos elementos do hórreo son á casa e particularmente nos referentes ao tellado e a súa estrutura. Este é un deles. Corresponde ao tellado de catro augas; son os pontóns que dende as esquinas da construción van a cume do teito facendo as arestas. Algúns o chaman tamén "frechal" porque o "frecha" ou pecha.

Agulla: tamén tranqueiro. Peza de cantería que colócase nas xambas da porta.

Alcabán: tamén corva. Viga do tellado do hórreo; corresponde as paredes menores e é de forma arqueada ou en tixerá. Sobre ela aséntase o "cume" ou cabaleta.

Aldravilla: tamén caravilla. Clavixa para pechar a porta.

Aleiro: tamén aba, beiral, beiril, beiberil, viera ou beira e sobeira.

Almeia ou **almea:** remate do teito a catro augas de palla ou lousa no hórreo astur (Galicia oriental).

Almohadilla: parte superior e algo mais ancha das cepas de cantería en que apóianse as lousas do piso nalgúns hórreos do tipo Mahía (Arca).

Anguilós: no tellado de tres ou catro augas, viga que baixa do vértice e fai as arestas (Risco).

Archete ou **archede:** telladiño en ángulo diedro que sobresa da pendente do tellado, semellando a unha pequena guardilla.

Augas: pendentes do tellado. En xeral vai en plural, dous, tres ou catro "augas".

B

Balaustre: pequena columna que sostén a varanda ou antepeito do balcón ou "corredor". Tamén balaústre, balagustre ou balustre.

Baranda: balcón ou balaustrada. Varal na "solaina" para colgar mazurcas de millo.

Barra: deván ou faxado. Estadullo, puntal ou espicho, elemento ríxido na parede entretexida.

Barreta: listón transversal para asegurar as "doelas" polo lado exterior nos bastidores dos "costais" e as veces tamén nos "penais" do hórreo mixto e de madeira. Tamén faixa ou cinta.

Basa: peza de pedra que, a maneira de cemento, serve de asento aos pés do hórreo. Tamén soleira, calzoeira ou zapata.

Beiral, beiberil, beira ou **beiril:** aleiro.

Berga: vara, mimbre, listonciño con que entretexe, coma elemento flexible, cestos e "canzos" e tamén as paredes do cabazo. Tamén cores ou corras e constrás.

Bergueiro: denominación do "cabazo" por ser entretexido de "bergas".

Bío: cravo ou torno de madeira que suxeita as vigas entrecruzadas.

Bimbio: mimbre, varilla flexible empregada no entretexido do cabazo. Tamén vimbio, vime e vimio.

Biqueira: canal por onde desauga o tellado.

Bocatella: a última tella de cada un dos canais do tellado.

Bringa: varas que atravesan as costillas das cestas.

Bufarra: bufarda. Troneira que ábrese nas paredes para ventilación. No hórreo tipo Ribadeo chamado "Cabazo", denomínanse así as aberturas en forma de saetera que aseguran a ventilación do piso superior. Tamén furados e bufarro.

Burros: tamén tixeira. Parte superior da armazón do tellado.

C

Cabaleiro: peza en ángulo nos penais do hórreo sobre as que asentase o tellado.

Cabana: choza. Aplícase ao cabazo.

Cabazo: hórreo entretexido de ramas ou varas, de planta circular. A denominación cabaceiro ou cabaceira corresponde mais ben ao hórreo entretexido cando é de planta alargada.

Cabeceiras: as paredes penais do hórreo. Dintel do lado menor nos de pedra. Cabeceira chámase as veces ao hórreo.

Cabezas: extremidade das vigas. Tamén chámase así as vigas menores ou transversais da "grade".

Cáceres: vigas rectangulares longas que van sobre as "rateiras" onde apoiase a cámara do hórreo; de madeira ou de pedra según os tipos. Tamén largueiros ou padieiras.

Cachotes: anaco de pedra pequeno sen labrar, de forma irregular. A parede ou muro feito de cachotes chámase cachoteira. Tamén rebos.

Calabozo: cabazo.

Calzoeira: base ou asento nos pes do hórreo.

Cambota: viga de madeira. Chámase tamén a columna que separa os tramos do hórreo.

Calzadeira: zócalo sobre o que apóianse os postes do hórreo para darlle maior altura.

Canastro: cabazo (especialmente no sur de Galicia).

Cango, cangro ou **cangrio:** pontón que vai dos muros ao "cume" do tellado. Travesa sobre o que colócanse as ripias do tellado.

Canizo: hórreo de varas entretexidas, hórreo de "corres". Tamén caínzo.

Cantoneira: peza superior dos costais do hórreo mixto que pecha os tramos de doelas entre columnas e esquinais.

Capas ou **capelas:** pezas de pedra en xeral con forma de moa de muíño que van sobre os postes para impedir que os roedores podan acceder a cámara. Tamén moas, toldas, postaa, tapas, rateiras ou tornarratos.

Canzorro: elemento decorativo da parede que sosten unha viga ou o saínte do tellado.

Cargadeiro: dintel dunha abertura da construción. Tamén lintel, lindeira, lumieira, sobrelume ou padieira.

Carreira: viga principal do piso. Aplícase aos dinteles de pedra do hórreo.

- Celeiro:** nome antigo do hórreo. Designa mais ben o graneiro interior da casa. Chámase así a parte inferior do hórreo cando é totalmente pechada formando un ambiente utilizado para almacenar froitos diferentes do millo ou gardar apeiros, que tamén coñecese como cova do hórreo.
- Cepa:** columna sobre a que descansa o hórreo. Tamén pé. Igualmente denomínanse "cepas" aos muretes transversais sobre os que apoia a cámara o as pezas de cantería co substituen. Cepa maciza é o soporte de mampostería, da mesma dimensión xeralmente co hórreo sobre el que apóianse directamente, sen postes ni cepas.
- Cinta:** no hórreo de madeira ou mixto listón que nos bastidores de "doelas" as asegura polo lado exterior. Tamén faixa e barreta.
- Clavadeira:** madeiro horizontal que na parte superior do bastidor de "doelas" as asegura. Van cravadas en si mesmo. Tamén frechal.
- Cofia:** nos teitos de palla, travesa longa superior.
- Colmo:** teito de palla.
- Coluna:** poste do hórreo.
- Constrás:** Berga.
- Cornixa:** na comarca de Cedeira chámase así uns terminais no teito de lousa dos hórreos; son de cerámica, encorvados e rematando en punta.
- Corredor:** balcón cuberto con piso de madeira. Balcón saínte. No hórreo pasillo exterior cuberto polo teito e con balaustrada; diante da porta ou polos catro lados na tipoloxía asturiana.
- Corras** ou **corres:** berga.
- Corva:** alcabán.
- Costal:** parede maior do hórreo. Tamén costeira ou ladeira.
- Costas** ou **costelas:** elemento ríxido que consistencia ao entreteixido dos "caínzos" e "cabazos". Tamén estadullos, estribos ou espichos.
- Cuberta** ou **coberta:** tellado.
- Cubriciós:** dinteles do hórreo.
- Couceira:** basa.
- Cova:** celeiro.
- Craro:** cada un dos extremos nos que divídense os costais do hórreo. Tamén estremas ou tullos.
- Croio:** canto rodado. Tamén pelouro.
- Cruceiro:** cruz monumental de pedra.
- Cumbreira, cumeada** ou **cumieiro:** a parte mais elevada da edificación.
- Cume, cumio** ou **cumial:** cabaleta do tellado. tellas da crestería do mesmo.
- Cumieira, cumeira** ou **comieira:** a viga mais alta do armazón do tellado.
- Champellas:** pezas menores de pedra que intercálanse entre as hiladas de sillares para obter as aberturas horizontais de ventilación. Tamén pedras de sebe ou forres.
- Chanquilones:** pezas de cerámica coas que armanse as "persianas" nas paredes dos hórreos de albanelería da tipoloxía Cedeira.
- Chanzas:** cada un dos madeiros lonxitudinais que forman o armazón da "grade" do hórreo de madeira.

Chusus: cravos de madeira.

D

Doela: tablillas dos bastidores dos costais do hórreo mixto e das paredes de los de madeira. Nun sentido mais estricto chámanse doelas as horizontais e pontóns as verticais.

Dintel: cargadeiro.

E

Escada: escaleira portátil de madeira.

Escaleira: escaleira sólida de construción en pedra. Tamén patín.

Escalón: puntal, poste para apuntalar.

Espello: sillar que colócase verticalmente coa cara mais ancha para diante.

Espicho: costas ou costelas.

Espiga: extremo adelgazado dun madeiro para que encaixe no burato de outro para ensamblarse.

Espigueiro: nome xeral do hórreo en Portugal.

Esqueira: escada.

Estadullo: costas ou costelas.

Estela: táboa, nos teitos de palla, perpendicular aos "cangos".

Esteo: cepa.

Estremas: craros.

Estrobo: peza vertical que reforza a tixeira do teito na súa parte media, apoiando sobre a base da mesma.

F

Fachal, fachinal ou fachinela: bufarro.

Faixa: barreta.

Faya ou fayado: táboa delgada que empregase no tellado.

Fendedela: abertura estreita entre as "doelas".

Forra: cachotes.

Frechal: aguieiro.

Fura: burato nun madeiro ou viga para axustar a "espiga" de outro.

Furado: bufarro.

G

Gameira: vigueta que vai de un a outro esteo, sostendo o teito de palla.

Grade: armazón de catro vigas entrecruzadas, dous longas ou trabes e dous travesseiras ou cabezas, que forman a base da cámara do hórreo de madeira.

Graneiro: nome dun hórreo de gran tamaño en Cedeira.

H

Hórreo: graneiro exento e suspendido sobre postes ou cepas. Tamén orreo.

L

Ladeiras: painéis de "doelas" nos costais do hórreo mixto.

Largueiro: viga lonxitudinal de madeira na "grade" do hórreo de madeira.

Lastra ou **lastre:** piso do hórreo, preferentemente cando é de pedra. Pavimento enlousado.

Latas: listóns que cobren os "cangos" no teito de palla. Sobre elas van os haces de palla. Tamén ripas ou ripias.

Lazo: vigueta transversal entre os pontóns, na parte media do piso de madeira.

Lei: terminal do hórreo.

Lima do teixerado: cada unha das pezas que forman o ángulo no armazón do tellado de tres ou catro augas.

Limiar ou **lumieira:** umbra. Tamén soleira.

Lintel: dintel.

Lousado: tellado de lousas de louso. Piso de lousas.

M

Marco: cadro que serve de guarnición a porta onde esta encaixa.

Marqueado: o armazón formado polos dinteis superiores e inferiores e os esquinais e columnas que limitan os vanos e buratos que levan os bastidores de doelas.

Mesa: viga lonxitudinal do piso. Capela dobre no hórreo que cubre un par de postes.

Mo ou **moa:** capa.

Mouróns: esquinais que serven de xambas a porta do hórreo cando va na parede penal.

O

Orreo ou **orrio:** formas verbais de hórreo.

Outón: parede que termina en ángulo e soporta a cuberta a dous augas. No hórreo galego son as paredes pebales ou menores.

P

Padeas ou **padias:** largueiro, parte superior dun bastidor do costal.

Padial: vigueta que vai sobre as tixeiras paralelamente ao "cume do tellado; é a mais próxima a parede.

Padieira: dintel.

Palleiro ou **palleira:** hórreo de madeira pequeno ou ao cabaceiro na provincia de Pontevedra.

Paneira: no cabazo de Ribadeo de tres plantas, chámase así á intermedia na que almacénase o trigo e outros cereais diferentes do millo.

Patín: escaleira exterior de pedra; tamén a plataforma superior da mesma.

Pé, pé dereito ou **poste:** cepas ou esteos.

Pedio: pedestal onde descansan varias columnas.

Penal: cornixa de lousas que pónense no remate dunha parede coma "tornaugas". Lado menor do hórreo rectangular; testeiro ou parede principal do hórreo, fronte.

Pendón: terminal piramidal do hórreo.

Peón: no "cabazo" paos que van espigados no potro para manter a cámara na súa posición. Peza de madeira ou pedra que limita os tramos do hórreo.

Perpiaño, porpiaño ou **prepiaño:** soporte macizo de ambas cabeceiras do hórreo, cepas. Sillar, peza de pedra tallada de forma paralelepípedica.

Pilar ou **pilastra:** columna; a denominación pilastra é rectangular.

Pincho, pinche ou **pinchón:** outón.

Pináculo: terminación do hórreo.

Piorno: especie de rétama que empregase no entreteixo do "cabazo". Chámaselle tamén ao cabazo mesmo, e esténdese esta denominación ao hórreo de madeira.

Pipineira ou **pimpinela:** parede de fachada que sobresaí en altura das demais para formar a casa de "pimpineira".

Pirámida: terminal do hórreo en forma piramidal.

Polrón: peza de ferro fixa no marco, que permite xirar a porta.

Pontón: vigueta de madeira escuadrada que sostén as táboas do piso. No armazón do tellado van dos muros ao cabaletto ou "cume". As "doelas" do hórreo de madeira ou mixto cando dispóñense verticalmente. Tamén as pezas verticais de pedra ou cemento que cumpren a función de doelas nos hórreos de pedra ou cemento.

Pontonada ou **pontonaxe:** conxunto de vigas que forman o asento ou base do hórreo. Conxunto de pontóns dun tellado.

Postas: capas.

Postigo: porta menor secundaria. No hórreo abertura de descarga na parede costal, na súa parte inferior, con adecuado peche.

Potro: no "cabazo" base onde van espigados os peóns. Parte media na cepa de cantería entre a soleira e a almohadilla (tipo Mahía).

Pudia: rétama branca que empregase no entreteixo dos cabazos.

R

Rachas: pedras pequenas e irregulares con que recheanse os buratos entre as pezas maiores no traballo de mampostería..

Rasgado: hendidura taiada nos esquinales e columnas para que axusten os bastidores de doelas nos hórreos mixtos.

Rateira: tornarratos.

Rebos: cachotes.

Recebo: morteiro, mestura de cal e area con que revócanse as paredes.

Reixa: conxunto de barrotes para pechar unha abertura.

Remate: terminal dun hórreo.

Riesta: madeiro oblicuo para reforzar un esteo.

Ripa, ripado ou **ripeira:** ripia, madeira delgada para soste a tella no armazón do tellado.

Rodapé: no "cabazo" de Ribadeo o tornarratos.

S

Sacia: pontón transversal paralelo e próximo ao "cume" do tellado.

Sarego: cargadeiro.

Sebe ou **seve:** seto de estacas e ramaxe. Parede entreteixida do hórreo de "corres" ou "cabazos" e "cabaceiros".

Sequeiro: secadeiro.

Soallo ou **sollo:** piso do hórreo.

Sobeira: beiral.

Sobrado: pavimento de madeira.

Sobrepenas ou **sopenas:** lousas colocadas na extremidade da parede, a modo de telladiño, para protexelas das choivas. En certos tipos de hórreos van sobre as paredes penais. Tamén albardilla, tornaaugas e penais.

Solaina: balcón amplo ou terraza aberta, con balaustrada e escaleira de acceso. Soe empregarse para secar froitos e tamén as veces o millo en restras de mazurcas, tendidas nun varal.

Soleira: dintel.

Sollado: piso de pedra. Lastra. Aplícase tamén ao piso de madeira.

T

Talla: compartimento en que divídese as veces interiormente o hórreo.

Tapas: capas.

Tarabela, tarabelo ou **taravilla:** aldravilla.

Tellerol: peza de madeira recortada onde apoian as tellas de beiral no hórreo mariñán.

Tercias: viga do teito, nas pendentes laterais para o "cume" do tellado. Tamén tercios.

Terminal: remate. Decoración en forma de pirámide, cruz ou outra que colócase nos vértices do teito e as veces tamén nas arestas.

Testeira: fronte ou fachada. No hórreos as paredes penais.

Tillado: piso de táboas entaboado.

Tixeira ou **tixeirado:** ángulo de dous madeiros en forma de A que dan a forma apuntalada dos tellados; serven de sostén aos "cangos" e as "ripas".

Tizós: pezas de pedra que na parede de cachotes pola súa lonxitude atravesan de lado a lado para darlle consistencia ao muro.

Topete: lousas que encaixan na parede para desviar o auga da choiva. Tamén colócanse coa mesma finalidade sobre unha porta ou ventá, a modo de telladiño, para servir de "tornaaugas". Vigueta lateral do hórreo sobre a que asenta o tellado.

Tornaaugas: sobrepenas. Tamén tornachuvias.

Tornarratos: rateiras, capas ou toldas.

Toxo: Aliaga. Emprégase no entreteixido das paredes de "cabazos" e "cabaceiros".

Trabe ou **trave:** viga longa da "grade" do hórreo de madeira.

Tranqueiro: xamba. Nas xambas das portas e nas esquina de paredes de mampostería peza de pedra colocada de modo que presenta para diante a súa maior lonxitude na dirección vertical, en oposición a "agulla" que dispónese horizontalmente.

Traveseiro: tirante que une as "chanzas" da "grade". Tamén cabezal.

Tringas: Paos que dispóñense sobre o teito de "colmo" para suxeitar os haces de palla na "palleira" ou "cabaceiro".

Tulla: emprégase para designar un hórreo de certas dimensións.

Tullo: claros ou tramos do hórreo; división exterior das paredes costais por columnas de madeira o de pedra.

U

Ucha: tulla.

Ucheira ou **umbreira:** xamba.

V

Vao: vano. Fendedelas.

Varal: vara longa.

Vime, vimio ou **vimbio:** mimbre.

X

Xacia: viga mestra sobre a que apoian outras menores.

Xamba: dintel superior no hórreo de pedra.

Xuntoiro: tizós